

MINI ANKETA SODOBNOSTI

Kaj se z nami dogaja?

Vprašanje, kaj se z nami dogaja, je postalo temeljno vprašanje domala slehernega Jugoslovana. Odgovora nanj še ne poznamo ali pa jih je toliko in so tako protislovni, da se med seboj popolnoma izničijo. Tudi zato se še kar naprej sprašujemo. Uredništvo je tokrat povabilo k razmišljanju v tem smislu nekaj najuglednejših imen naše časnikarske publicistike. Vprašanje, ki smo jim ga zastavili, skuša biti predvsem spodbuda za lastno, osebno opredelitev sodelujočega. Takole se glasi:

»Kako vidite ta trenutek Jugoslavijo kot državo, ki ji pripadate kot državljan, torej kot posameznik, in, če v tem vidite kaj zanimivega, kot pripadnik svojega naroda v tej skupni državi. Gre za razmišljanje o tem, »kam plove ta jugoslovanska ladja« v evropskem in svetovnem kontekstu v začetku leta 1989. Kaj je z našim družbenim sistemom, ki očitno ne funkcionira več (Vojvodina, Črna gora, Kosovo), če pa kje tako ali drugače še deluje, se to kaže v dveh diametralno nasprotnih smereh, recimo temu, zaradi lažjega razumevanja, Srbija in Slovenija. Smo še družba enakopravnih narodov, ki želimo in imamo interes ostati skupaj? Kaj je z obema federalnima predsedstvom, državnim in partijskim, ki ju niti lastne institucije več ne upoštevajo? Je v naših mednarodnih odnosih res že več sovraštva kot želje in potrebe po sožitju in sodelovanju? Kakšno zvezno vlado ta hip potrebujemo? Itd. itd. ...«

Urednik

Mojca Drčar-Murko

Ljudje kot cilj, ne kot sredstvo za dosego cilja

Moralno ravnanje je, če ljudi obravnavamo kot cilj, ne kot sredstvo za dosego cilja, je pred davnim časom pisal Kant. Misel je ohranila aktualnost, naravnost prilega se današnjim nenavadnim revolucionarnim stanjem v južnem delu Jugoslavije. Revolucionarno namenoma nisem dala v narekovaje, ker je do ljudskega upora nedvomno prišlo: če realkomunistični vzorec družbenega življenja ne bi bil

v celoti propadel, bi še tako spretni demagogi ne bili mogli spraviti množic ljudi na nočna zimska obleganja osovraženih institucij. Nenavadna pa so ta

gibanja, ker razen rušenja nimajo programa ustvarjanja in ker, razen ljudi, ki jih mečejo s položajev, ne rušijo bistva stare ureditve. Natančneje, rušijo že (tako imenovano neoavnojsko Jugoslavijo iz ustave 1974), toda nobenega bistvenega vzroka, ki so vtanki v realsocialistični, povsod doslej propadli, vzorec močne partije – močne države.

Množici je v tem dogajanju dodeljena vloga sredstva za dosego cilja, ne cilja. Poljubno lahko razmišljamo, kako je mogoče v našem času pripraviti ljudi k taki degradaciji – od tega, kako je »množica nezanesljiva«, pa do tega, da morda le živimo bolj v idiotokraciji kot v ideokraciji – tako se je pač obrnilo južno in vzhodno od Drine. To so dejstva, do katerih ni mogoče biti intelektualno strpen in prizanesljiv. Plod nenavadne revolucije so milijoni v vsem politično inertnih ljudi, razen v sposobnosti neselektivnega rušenja česarkoli, nesposobni življenja v pluralizmu in nenasilnem tekmovanju različnih idej, nestrpni do drugače mislečih, napadalni, odločeni doseči »rešitev« skozi fazo anarhije.

Protipluralistična ideja, ki deloma ponavlja totalitarne vzorce, znane iz zgodovine – socialna strategija fašističnih gibanj je slonela na delavski demagogiji, ko je paternalizem in populizem vpregla v boj proti meščanski korupciji, sistema pa seveda ni spreminjala – odmerja ljudstvu vlogo na eni sami predstavi. Ko zvrže korumpirane nosilce sistema, se ta »neposredna demokracija« – ljudstvo vzame svojo usodo v roke – konča. Cena je visoka: ljudstvo po obdobju brezvladja dobi Voditelja, toda izgubi pravico do združevanja, stavke, svobodnih volitev, do peticij (v že omenjenih zgodovinskih totalitarnih pravzorih), v našem primeru se vsemu temu vnaprej odreče, ker večine ustanov politične demokracije še nikoli ni uživalo. Nastavki liberalizma, ki jih prinašajo vetrovi sprememb iz drugih podobno kriznih socialističnih držav, zlasti pa z območja severno in zahodno od Drine, so onemogočeni z obeh strani: novi vrh izloča odpadnike od nove Resnice z neusmiljeno diferenciacijo, množica spodaj pa s svojo neartikulirano energijo onemogoči sleherni pojav drugačnosti in avtonomnosti.

»Politični pluralizem je za večino Jugoslavije nesprejemljiva ideja,« je z analizo razmerja moči v posameznih republikah ugotovil hrvaški politolog Lerotić, »in zato ne more biti del jugoslovanske sinteze.« Še ne, ali sploh ne? In če ne, kaj storiti?

Pretežna večina povprečno politično aktivnih Slovencev, oropanih relativnega občutka varnosti, ki ga je prinesel val liberalizma v zadnjih letih, po malem nesrečno, včasih jezno, včasih obupano, išče razumska pojasnila o tem, kaj se je zgodilo. V večini dogajanj, tja od šestdesetih let naprej, je bilo v jugoslovanskem okviru mogoče najti elemente racionalnosti: celo vsak poraz težnj po pluralizmu, demokraciji in nadzorstvu nad arbitrarno oblastjo se je vtisnil v zgodovinski spomin in se čez čas pojavil zdaj v Beogradu, zdaj v Ljubljani, zdaj v Zagrebu. Občutek varnosti je kljub številnim tekočim nasprotnim (totalitarnim) dokazom nastajal v okrilju načeloma racionalne skupnostne ideje. Veliko nas je bilo, ki smo zdravilo proti obupu zaradi nadaljujočega se zapravljanja človeških energij iskali v odrešilni utopični ideji o združenem kolektivnem jugoslovanskem razumu, v jugoslovanski demokratični koaliciji. Ta naj zamenja koalicijo nacionalnih birokracij, v kar se je postopoma sprevačala ideja specifične federativne ureditve po letu 1974, ne da bi se bila tedaj za las spremenila narava monolitnega sistema in partije, ki pogoltne državo z načelom demokratičnega centralizma in popolnim kadrovskim monopolom.

Govorim o utopijah, ki niso prazno sanjarjenje, ampak izraz teženj ljudi, da se ne sprijaznijo z nezadovoljivim in ponižujočim stanjem, pa si zato prizadevajo za marsikaj, kar se v tistem času zdi nemogoče. Utopija o uresničljivosti človekovega stremjenja k napredku in osvoboditvi, k avtonomnosti in individualni ustvarjalnosti sodi mednje; to so »topli tokovi skupnostnih čustev, ki se upirajo hladnemu kroženju mase«, kakor je v naši podzavesti navzoče utopijske energije imenoval hrvaški sociolog Kuvačić.

Že zaradi prepričanja, da so v tem zapletenem prostoru sprejemljive le miroljubne spremembe, torej le evolutivna, sporazumna pot spreminjanja družbe, je vedno ostajala Jugoslavija edini možni okvir. Drugačna, eksotična, včasih duhovita, drugič topa, zdaj človeško pristna in široka, zdaj ozka in maščevalna, nepopustljiva in popustljiva hkrati, čustveno domoljubna – nikoli doslej ni povsem zamrla optimistična plat utopije o enotnosti v različnostih.

Drug za drugim so se podirali elementi te simpatične iluzije o volji in razumu, ki sta sposobna premagati še tako omejujoča dejstva resničnega življenja. Časovno je »uklenitev utopije« težko natančno opredeliti, najbrž pa sodi v obdobje velike cezure v slovenskem političnem življenju: štafeta, dan mladosti, parade, ikonografija monolitne harmonije so simbolično in navzven pomenili novo kakovost razmerja Slovencev do skupnostne ideje.

Kaj se je zgodilo, da je pasivnost večine ljudi iz začetnega obdobja spopada sanj z resničnostjo zamenjala spontana političnost, ne vemo natanko. Najbrž se je to zgodilo tedaj in zato, ko je podzavestna stalna napetost dosegla kritično količino volje ljudi delovati kot celovita politična bitja, pa tudi pripravljenosti sprejeti civilizirano soočenje z mnenji drugače mislečih in določene stopnje državljanskega poguma. To je tedaj, kadar nasprotja med zunanjo poenotenostjo, harmoničnim »jedinством« in avtentičnimi težnjami v razvijajoči se inteligentni družbi ni mogoče voditi po dveh tirih. Sprostitev na področju javnega obveščanja je prinesla še spoznanje, da so bili skladnost in enotnost, red, mir kupljeni za veliko ceno, za ceno shizofrenega notranjega razkola posameznikov in naroda, ki sta svoje legitimne interese na glas imenovala le, če so se prilegali vnaprej postavljenemu idealu skladnosti. Slepilo o harmonični »enotnosti in bratstvu« je bilo mogoče vzdrževati, ker se ni upirala živa stvar – ljudje, ni pa bilo več preprosto vladati družbi, kjer se je uprla neživa stvar – ekonomija.

Načini, kako so na pobude civilne družbe odgovarjali v Jugoslaviji, so pričali o vedno globljem prepadu v pojmovanju demokracije. Vzporedno z zaostrovanjem krize je hitro razpadal temeljni konsenz o tem, kaj naj bi bila država. Cilj na sebi ali sredstvo v rokah avtonomnih ljudi za zagotovitev njihovih neodtujljivih pravic? Z nastajanjem dveh, v bistvu nespravljivih struj, je začelo zmanjkovati prostora za kompromise, za koalicije. Taka racionalna vsebinska soočenja, značilna za države z dvostrankarsko ureditvijo, lahko delujejo in vsem udeleženi nekaj prinesejo, ker ni spora o enaki valovni dolžini glede temeljev ureditve in ker se nikomur ni treba bati za svoj obstanek, če bi odstopal od maksimalističnih ciljev. Možnost, da bi se dve središči, ki sta se izoblikovali v Jugoslaviji, v iskanju kompromisov vzajemno brusili in tako vplivali na neopredeljene, je odpadla. Neopredeljenih ni, možnosti nekaj vmes tudi ne.

Kdor že 7. julija lani (ponesrečeni pohod na Novi Sad) ni videl, da se je zgodil poskus državnega udara, ta je vsaj 11. januarja letos (pohod na črnogorske ustanove in brezpogojni odstop praktično celotnega vodstva)

ugotovil, da so se okviri varnosti slovenskega naroda (seveda tudi drugih, toda zdaj govorim o nas) bistveno in usodno spremenili. Dogajanja, na katera politično ni bilo mogoče vplivati, ker je medtem izgubila avtoriteto skoraj vsa osrednja državna in partijska oblast, so nas prisilila živeti z dvema nasprotujočima si gesloma. Prvo govori o tem, da Slovenci nimamo druge možnosti kot živeti v Jugoslaviji, in je torej naša edina priložnost, če nočemo živeti v kakršnikoli Jugoslaviji, da se udeležujemo različnih ravni bitk in sodelujemo v vsejugoslovanski, nekakšni transnacionalni alternativni. Drugo pravi, da bomo storili vse, da bi se tokovi pluralizma razširili po državi in bi evropeizem (modernizem) postal vodilo, da pa »bomo premislili« o drugih možnostih, če bi zmagala novo-stara dogmatska različica.

Obe formuli sta prej govorniški bravuri kot programa, sestavljeni iz samoprepičevanja (obnavljanja pozitivne utopije) in rahlega opozarjanja, da so še kakšne možnosti. Dokler je obstajala možnost, da bi s potrebnimi kompromisi osrednji organi spet imeli potrebno avtoriteto, ki bi jim dovolila delovanje po veljavnih premisah ustavnega sistema, je bila prva formula videti najbolj razumna. V njeno škodo je govorilo dejstvo, da je kompromis krepil tiste »sile«, ki se pravil niso držale in so razdirale sam ustavni sistem (nadaljujoči se državni udar v upočasnjem snemanju).

Druga formula je popolnoma brez smisla, če obstaja le v žuganju s prstom in ni toliko operacionalizirana, da bi lahko postala del pogajanj, če torej ni povsem teoretična. S tem se dramatično vračamo k razpravi o pravicah do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve (med pripravljanjem ustave 1974 in zdaj ponovno, ob ustavnih amandmajih). Vrednost pravice do odcepitve je prej politična kot pravna kategorija: opredeli se z razmerjem moči, mednarodnim kontekstom, s ceno, ki bi jo bilo treba plačati za tak korak. Iz primerjav z drugimi državami vemo, da celo izrecno separatistična (nenasilna) gibanja ne dobijo večinske podpore lastnega prebivalstva, če so razmere količkanj dvoumne in prihodnost ni videti nič bolj obetavna. S tem pa, da »drugačne rešitve« obstajajo, so del političnega pritiska za mnogo manj radikalne spremembe. Države niso domine, ki bi jih poljubno sestavljali in razstavljali, po drugi strani pa je tudi res, da so šle narazen večnacionalne tvorbe, ko so se porazgubile vezne podlage (Norvežani so se v zvezi z Dansko 1814 »razpustili« kot narod, leta 1905 so se od nje spet ločili).

Če bi torej pristali na tezo, da pluralizem v doglednem času (zaradi narave stvari, ne zaradi tega, ker bi v Srbiji manjkalo razumnih ljudi) ne more biti del jugoslovanske sinteze, potem nam ne preostane drugega, kot da napadalno branimo svoje maksimalne cilje, vključno s konfederacijo. Do tega cilja, v primerjavi od nekaterih na pol primernih zgodovinskih vzorcev ne moremo drugače kot s pogumnim in doslednim razvijanjem lastnega vzorca liberaliziranega socializma. Morda je po tej poti – relativno samostojnega razvoja posameznih enot v razmerah političnega in gospodarskega pluralizma – mogoče pozneje spet priti do državne sinteze, ki bi jo tedaj spremljala vzporedno še evropska integrativna usmeritev.

Pluralistična vizija, ki edina lahko poveže speče energije v ljudeh, pa seveda ne more obstati kot prepričljiv vzorec, če obstaja le na pol. Če se bistveno ne spremenijo stvari na množici področij, kjer se v Sloveniji še naprej odloča avtoritarno in je pluralizem samo v tem, da pač ljudi zaradi izgovorjenih besed ne zapirajo, potem taka pluralistična alternativa ne bo dovolj močan adut v jugoslovanskem usodnem merjenju moči.

Tako je vse še odprto: slovenska civilna družba še ni zmagala nad monolitno državo v Sloveniji, prišla je šele na križišče, na katerem se odloča o nadaljnjih sredstvih in poteh. Če bo kaj spremenila v dogledni prihodnosti – prek množice prehodnih oblik, vzemimo sodelovanja njenih predstavnikov na splošnih neposrednih volitvah – bo tudi prihodnost Slovenije na kritični točki razvitosti obetavnejša in samobitnost Slovencev dolgoročno zavarovana.

Pismo iz mojega mlina

Andrej
Novak

Pisatelj Amos Oz pravi, da v Izraelu divja »permanentna verbalna državljanska vojna«. Natanko to velja tudi za Jugoslavijo. Toda razlika, in to velikanska, med Izraelom in Jugoslavijo je v tem, da se v Izraelu vsi, ki v tej verbalni vojni sodelujejo, strinjajo, da mora Izrael ostati demokratična država, pri nas pa ne. V tem je tragedija posttitovske Jugoslavije, ki se po mentaliteti vrača v predindustrijsko

dobro balkanskih fevdov in boja za prevlado.

Tonemo v živi pesek lastne obsedenosti in zaslepljenosti. Politična elita, ki je v celoti korakala na čelu družbe na poti v to močvaro, ko smo mislili, da gremo čez Rdeče morje v obljubljeni deželo, zdaj napada opozicijo, češ da se bori za oblast. Ta ista elita se bori za oblast s kremplji in zobmi ali pa jo enako brani. To je boj verskih ločin brez vere – staro so zavrgle, nove nimajo.

V vzhodnem delu države je v jurišu na oblast vse dovoljeno, namen posvečuje sredstva. Vedno znova se ponavlja isti recept – zborovanja, demonstracije, zahteve po vedno novih odstopih, ki se širijo v koncentričnih krogih najprej po občinski ravni, od zveze komunistov do zveze borcev, potem pa od občinske ravni do republiške. Dopisniku, ki se je nedavno vrnil iz Titograda, so voditelji črnogorske narodne renesanse izjavili, da je bilo staro vodstvo, ki je padlo v znamenitih januarskih dogodkih, zbirokratizirano in je zapiralo pot v pravi komunizem. Da je bilo zbirokratizirano, verjamem, da je zapiralo pot, tudi – toda v pravi komunizem? V kateri – ruski, kubanski, albanski, v kitajski, Stare ali Nove zaveze? Še najbolj vse skupaj spominja na veliko kitajsko kulturno revolucijo.

Tudi v Novem Sadu so mi po julijskih dogodkih ljudje, ki jim nikakor ne bi mogli očitati, da so miloševićevci, zatrjevali, da bi bil tudi Milošević boljši od starega, docela skorumpiranega vodstva. Nekdo mi je bridko potožil, da se v razmerah, kakršne so bile, na rzsodbe pokrajinskega vrhovnega sodišča ni bilo mogoče pritožiti nikamor več, če pa bi obstajalo še vrhovno sodišče SR Srbije v Beogradu, bi bila na voljo še ena možnost.

Toda novo vodstvo je že na prvih korakih pokazalo, da v njem prevladujejo sile, za katere je politika permanentna vojna, v kateri poznajo samo eno taktiko – juriš, in samo enega sovražnika – vse, ki mislijo drugače od njih. Porušiti je treba vse, kar ovira pogledu, da bi zletel čez ruševine preteklosti v svetlo prihodnost. Močno dvomim, da bodo poslej pritožbe na